

פרק עשרים וארבעה

החלק השני

תורת החינוך

אוצר החכמה

משך הגלות עשק מאתנו רוח הקודש אשר הבדילנו מכל עם לשם ולתהלה ולתפארת, היינו עם הספר, עם מבקש חיים נצחיים, עם היודע את בעל הבירה, עם יודע את חובתו בעולמו, יודע להבל את תענוגי בשרים, עם אוהב תורה ומצוה, עם שואף לשלימות המדות, אבל נתערבנו בגוים ונלמוד ממעשיהם, חובתנו להחזיר את צעירינו לרוח ישראל, למצוא את העושר הגדול אשר אבדנו, חינוך הדור הבא הוא ראשית חובתנו להשיב לב הבנים לאביהם שבשמים.

(קוב"א ח"א אגרת פ"ג)

בשביל לברוא אדם כשר ומה גם תלמיד חכם צריך השתדלות ושקידת מפקחים במסירת לב... לכוננו בין חברים טובים וליתן לו רב טוב לשקוד על שנות חינוכו שתשתלמנה בתיקונן היותר הגון בתורה ובמוסר ב"ש וידאת חטא.

(קוב"א ח"א אגרת ע"ו)

חובת החינוך

א. תורת ישראל תחייב לפתוח בתי ספר בכל עיר ועיר (ב"ב כ"א א') ותחייב את ההורים לתת בניהם לבית הספר או לשכור להם מלמד (כי התורה לא תשמש בגדרים וגבולים בלמודים כי זה יתן מכשול על התפתחות המדעים, רק חפש גמורה ניתן איש ואיש כרצונו ואהבת נפשו אשר ימצא לנקל לפניו להורות לבנו תורה וחכמה יעשה) או ילמדנו בעצמו (קדושין כ"ט א') ולא יסלקו את התלמיד מלימודו בלתי אם לא יראה ברכה ה' שנים (חולין כ"ד א') ואח"כ מלמדים אותו אומנות

פרק עשרים וארבעה / קמא

ומשא ומתן (קדושין שם) וגם התלמידים שהגדילו בחכמה ויהיו מורים לעם, היו לומדים אומנות ועסקו בה להביא סוף לביתם כמו שהאריך הרמב"ם בפי' המשנה אבות פרק רביעי. (קטע מאגרת שעמדה להשלח לשר נכרי).

ב. מצות עשה המיוחדת בלימוד בנו אינו אלא מקרא, כדמסיק בגמ', [א"ה, קדושין כ"ט א'], ומיהו האב חייב בחינוך בנו לשמור דרכי ד' שהענין בזה לימוד התורה ואם נתחייב ללמדו אומנות משום דחיותא היא כש"כ תורה שמוצאה מוצא חיים, אלא שבזה אי אפשר להגביל לכל אדם ואיש איש כפי מעלתו במעשים ובטחוננו ביוצרו ית'.

בדבר הצלת ילדים

ג. כמובן בזמן הזה הצלת ילד לחינוך ישראלי הוא לא פחות מהצלה מטביעה בנהר.

ד. הדבר מכאיב כי אחרי אשר הישוב בארצנו הק' נתרבה כן ירבו יפגשו עדיין המקרה המעציב של מסירת בנינו לזרים, ואשר עדיין יהי צורך להשתדלות בזה. אך מה נעשה, אבל החובה מוטלת על כל מי שבידו לעשות בזה.

ה. בשורתם בדבר החלטתם להכניס ילדי מפלטנו העוזבים לבנין הנכנה על ידם... היתה לי למשיב נפש. כי יום יום הננו נתונים במבוכה זו, לראות בנינו ובנותינו מתחננים אלינו לאסוף אותם אלינו ליתן להם חינוך המצווה עלינו ואין לאל ידינו, וכל פעולה להצלתם אין ערוך לחשיבותה... כן מן הראוי לבכר קבלת הבאים מעדות המזרח, מפני שאין להם מצילים ביותר ביחס להאירופים.

ו. חובתינו לקבוע חינוך מיוחד לאלף שנכנסין למקרא שאחד מהם יוצא להוראה.

ז. שאלת החינוך של הרכים והרכות יחיו הנפתרת בעזרתו ית' — באופן הרצוי — כה יתן וכה יוסיף לימים יבאו — נותנים

נוחם לכל העמל והתלאה מצד אחד ואין נותנים מקום לחליפות המחדשים את הספיקות ואשר בזה הננו נשארים אסירי התקוה לחסדו ית' להצליח ולהשכיל למצוא טוב וחסד ומלא כף נחת.

דמותו של המחנך

ח. מן המפסידים היותר עיקריים היות מלמד לרבים בלתי שלם במדותיו, המחנך הבלתי שלם הפסדותיו כפולים, בצד אחד אינו יודע תורת המוסר ואינו יודע על מה להקפיד, ומשגרם בהנהגות מגואלות ע"פ תורת המדות מבלי משים, ואף אם לקחו טוב ונכון, אחרי שאין תוכו כבדו, אין דבריו נכנסין אל לב החניך, ולא עוד ^{אוצר החכמה} אלא שלומד ממעשיו יותר משיעוריו.

ט. התיחסות הרב לתלמידיו דורשת תכונות תרומיות ומצוי המדות, וכאשר מיסר את תלמידו בביטוי גם וזעקת רוגז על העול אשר עשה, מתערב כאן רע וטוב, אם יש כאן תועלת תוכחה והחניך מתעורר על חטאו וגומר בלבו שלא לשנות חטא זה, יש כאן ענין רע שהחניך מתרגל בגסות ובקפדנות המקבל מרבו שרואהו משמש במגונות אלו בשעת תוכחתו, וגדול שימושה יותר מלימודה, והתלמיד מחקה תמיד את רבותיו, ועל הרוב גם התוכחה לקויה כשמתלזה עמה ממדות הלא טובות, וכאשר יתמיד החניך לעמוד לפני מחנך בלתי שלם יתמיד לנחול מדות הרעות מן המחנך.

י. ובהיות המחנך מחזיק עצמו לאיש השלם, כליל מדות הטובות, וכל גנותות שעושה הן נעשות בגאווה ובזו, גם חניכו מתרגל בתעתועיו לעשות תועבות על טהרת תרומה, והמחנך הזה יפרה וירבה תולדותיו כדמותו וכצלמו, ובהיות המחנך ריק מחכמת התורה בעמל ההלכה ונכשל על ידי זה בצללי התנגדות לבעל הלכה נוחל ומנחיל גם לחניכיו פרי עונו.

חנוך לנער על פי דרכו

יא. ...לפי גיל הילד אפשר לפתחו ולהעלותו למדרגת תלמיד בזמן קצר, אך צריך טיפול מיוחד ושימת לב.

החכמה

ההנהגה צריכה להיות סבלנותית יתירה ולקרבו ^{החכמה}בנעימות ולבלוע כל הקושיים עד שמן השמים ירחמו.

בשקדנו על בנו ... שיחי, הלומד פה ישיבתנו הק', הננו מוצאים להגון לפניו, לקבוע לו שעה אחת ביום שילמוד לפני רב ביחוד, מלבד הלימוד הכללי שמקבל בישיבה. זה יהי' לו לתועלת מרובה למהר התפתחותו ועליתו בתורה.

יב. לבו ער לדברי תוכחה והערה לאמץ בתורה ויראה אבל התפעלותו איננה קובעת עדיין בקרבו דירה קבועה והוא נצרך להערות אלה לבקרים.

יג. אי אפשר להחמיר עליו רק למשכו בדברים רכים.

יד. אם הוא חסר בידיעת השיעור סיבתו ההתרשלות, ולא מצד עומק המושג, וההורדה לשיעור צעיר לא תשיג את מבוקשנו ויש לחוש לשבירת רוח ובקשתנו פרושה להשתדל עמו בעבותות אהבה לקרבו לשקידה וליראה קבועה ושכרם כפול מ"ה.

טו. תלמיד אחד משיבת... בעל "כשרון" יש בו גם נעימות. הוא גם מוטרד מן היצר כדרך בעל כשרון ער ודורש ממנו הרבה. ולכן הוא צריך פיקוח ער ותמידי. אבל דוקא אלו עתידים לגדלות משמחת.

נמצא בישיבתכם הק' אחד הצעירים ... הוא בעל שכל מהיר ועמוק וראוי לגדולות, אבל כידוע קושי הזמן ורב ההסתר בחשכת גלותינו, פוגע דוקא בכמו אלה להטותם לילדי נכרים ומחשבות זרות. ואמנם כשהחינוך מצליח להעמידם בקרן אורה הם נעשים למאורות גדולים.

בנוגע למעשה אחשוב לנכון שילמד אצל ... כי הוא ישכיל להלוך נגד רוחו ולהמשיכו לתורה, ומה שנוגע לגמול אולי יעלה בידי ^{אוצר החכמה} להשתתף בזה.

להתאזר בסבלנות רבה ולא לגרום חלילה עויבת תלמיד מהשיבה

טז. קשה עלי-כאשר שמעתי על אודות חסרון כח לסבול עול הציבור ^{אוצר החכמה} הגורם ליחידים לעזוב את הישיבה... אחשוב ליותר נכון להתגלגל ולסבול, ולקרב בכל מה שאפשר, וזה כל פרי של הישיבה לתת לפתאים ערמה ולתועים בינה, ואין מקום להאשים את השוכבים כי הלא עיר פרא אדם יולד [א"ה, איוב י"ב י"ד] ועלינו להשתדל בזה בכל מחיר, ולפעמים ימין דוחה ושמאל מקרבת, ופעמים לקרב בשתי ידיים.

מניח אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה

יז. השקפתי כי אלה אשר לבם לתורה ואשר גורלם בחיים הכשירתם לבוא לידי מדה זו להסתפק על ענין מסירות גופם ונפשם אשר נתנה לישראל למתנה מן השמים מעל, למרות שטף מים הזדונים המכסים כל חלקה טובה, על בנים כאלה אני קורא מה שאמרו [א"ה, קידושין פ"ב א'] מניח אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה.

לימודי חול

יח. מנויה וגמורה בסודם של רבותנו גדולי הדורות שלא להרשות לימודי חיצוניות לבני הישיבה בזמן שקידתם בתורה בהתלהבות נעורים, וראו את זה למפסיד בטוח, ורובם נתקלקלו אם במדה גדושה או מחוקה, או במקצתם, וקבעו למשפט ללחום בזה מלחמת מצוה.

על החוברות של המינים שמלמדים מהם בבתי החנוך

ט. בנוגע לשימוש בספרים שחיברום מסיתי עם ישראל לאמונות כוזבות, ודאי אין שום היתר בזה ואין נפקותא אם יש מינות במאמר זה או לא, ואחרי שמחברו מפורסם למרציא על יסודות המינות וקונה בזה שם טוב ונערץ בפי רבים, השימוש בפרי ספרותו מרעיל את לבות הרכים ורעתם בטוחה, והחינוך התורני שאנו מבקשים נהפך לרועץ, אין שום מכריח בעולם שיתיר את הדבר, ולא הלימוד בהם לבד אסור אלא אסור להחזיקם בבית, ואף אם יתבטל בית ספר בשביל ביעור עבודה זרה זו, יבטלו אלף כיוצא בהן ואף יבטל אות אחת מן התורה, חבל שצריך לדבר בזה.

כ. נתחייבתי להעיר תשומת לב מהירה לבער את ספרי הלימוד המפנים לבות הרכות של הצעירים והצעירות להכיר למלמדי העם את יוצרי הספרות הכפרנית, ומרשים בלבותם בדרך ישר או בעקיפין את ההערצה אליהם. אין די מלים לפרש את רעות הרבות הכרוכות בזה ואת העלבון הרוכש לנו התועבה הזאת, אחד הציג לפני חוברת אחת מזה המין וכפי דבריו משמשת חוברת זו לספר שימוש ב"בית יעקב" ובתלמוד תורה, הדבר מזעזע מאד.

כא. עובדא בא לידי, הביאו ההורים — שילדיהם לומדים בת"ת פה — לפני חוברת מלוקט מפניני הספרות של עוכרנו היותר מפורסמים, ושמות מחכריהם נדפס בסוף החוברת, וכזה מלעיטים את הרכים, שם הראוני שימוש בחמשה מי יודע תחת חמשה חומשי תורה, חמשה ליצנותא. אנחה שוברת כל הגוף שמעתי מן ההורים, וכי בזה יקדישו את מחות הרכים. את החוברת קרעתי לפנייהם לגזרים, וקראתי את המנהל והשיב שהכנים עבודה זרה זו להיכל הת"ת ע"פ פקודת מומחה. נתחייבתי להודיע הדברים.

כב. רצוני להכנים תשומת לבם ע"ד הבא. לפני שנה בערך הביאו שני אנשים בשכרון רוח להראני את החוברת הנלמד בתלמוד

תורה ובית יעקב. נרתעתי לראות כי נלקט מאותם הידועים שהרבו להדיח ולהכרית את האמונה מפי עוללים וצעירים. והללו נזכרים בסוף החוברת כל דבר בשם אומרו. קרעתי את החוברת לגזרים ונשתתפתי בצערם של ההורים יחיו. והוריתי לאסור איסור גמור ללמוד בכמו אלו. ר' ... שיחי' אשר הוא רחוק מכל הנאה וכבוד נהנה מיגיע כפו הולך תמים יצא מעולמו ברוח עוז שלבשתו ומסר נפשו ליצור חוברת המנוקה משם מנדנו, ויש להפליא על רב אוננו ומרצו אשר שקע בזה ולמרות שהוא איש עני מתפרנס מסנדלרי' לזה והרבה לעמול ולחם נגד תלאות רבות אשר פגעו בו במשך הזמן ומה רב משכורתו על אשר כבר גמר מעשהו והוציא החוברת לאור. ועתה ראיתיו במר נפשו כי לפי דבריו מחזיקים עדיין בחוברת הזדונית ועל החוברת שהוציא ימתחו ביקורת, ואת צרתה יאהבו, והוא בפחד על הכסף ששקע שהוא של אחרים ועליו לשלמו.

כג. הדעת נותנת כי כאשר יחליטו לבלי לשמש את דברי החכמים להרע, ללימוד לצעירנו, יבואו על מקומם משלנו ואם אין הדבר בשלימות מחוג הפדגוג בתחלתו יתוקן במשך הזמן. אבל בכל אופן יש להוציא את הרגל מטיט היון של הספרות הכפרנית ר"ל.

כד. אחרי שמעי את הנמוקים המאלצים שימוש הספרי מינות של המינים המפורסמים, הנני שב עוד הפעם לדרוש ע"פ התורה לבער עבודה זרה מבית העומד לשם — ולתורתו, ולמנוע להלעיט את הצעירות הכשרות בסם המות וגדול המחטיאו מההורגו, ויש בזה חילול שמו ית' בנתינת גדולה וכבוד לאויביו ולמדיחי ישראל אחרי המינות, ובהחזקת ספריהם היורים חצים כלפי מעלה ואין דבר שיש בו טעם ונמוק להתיר תועבה הזאת. מובטחני בהורי התלמידות שלא יוציאו את בנותיהם בשביל שיוציאו את הספרות המתועבה מסדר הלמודים.

חשיבות בתי חינוך לבנות

כה. כל מה שנברא בעולם זכר ונקבה נבראו, ואין הבריאה שלימה רק בשלימות שניהם, ואין דרך התורה בטוחה זה בלא זה, ואין צורך להאריך בגלויות ומפורסמות.

כו. מחזה עיני ומראה לבבי ימריצוני.

הבית

בערני ישראל בגולה בעיר... אור היהדות וערפלי טוהר שינו פניהן לבשו קדרות, רבתה ההדיטות, וגברה הבורות, מוסדות הציבוריים, והאישיים, אבדו חותם תכנית הקדש מעל פניהם, תחת זרמי זרים אשר זרמו מטרות עזם על כרם בית ישראל ועל מטעי סגולתו, עוללות השאירו לנו אנשי חיל בודדים במועדס גבורי כח עושי דברו ית' עומדים בפרץ אשר אור התורה הוא חדות מעזם ועז מבטחם, אשר בעים רוחם ירטיבו וידשנו את כל עצמות היבשות של אחיהם ויאכפו עליהם יום יום לתמוך בעיקרי התורה ושרשיה אף בעת שכבר עזבו הרבה ענפי התורה והמצוה, ובמלחמה הזאת הננו חיים זה שנות דור ודור, מאז נחלתנו נהפכה לזרים בתינו לנכרים וישראל על אדמת נכר, הן אמנם מבצרי מבטחנו לבצורת חומת הדת התורה והמצוה, הן הנה אמנם אך בתי המדרש של תורה שבע"פ, לצעירי בני ישראל ובני עניים שמהם תצא תורה, הבית הגדול והקדוש הזה הוא שמש מרפא לכל תחלואי הנפשות הנדכאות והנהלאות מיד הזמן ופגעיו לכל ילכו תמס ולחחיות בהם זיק האמונה התורה והמצוה הנשארה בעומק לבבם.

ובעירנו רבים מצעירנו הצפיעים והצפיעות יבערו בשדה אחר מרעות זרים ללא תורה וללא אמת ולחלל את השבת, בכתיבה בפרהסיא, ומעטים יפרצו פרצות בחומת הטהרה, זה חלק היצה"ר בעירנו ורב פעלו, ולעומתו מעבר השני בית אולפנא לגפית לנערי בני ישראל המקשיבים לקחם מפי רבם בתורת חיים ואמונה טהורה אושר ישראל וסגולתו וכל העם בתוך יעבורון מעורבים ומטורפים בלי

סדר נכון ומשטר חיים ממוג הרע והטוב יחדיו ירבעו ילדיהן ויחנכו חניכיהן, תחת השפעת שני כחות ההפכיים המשפיעים עליהם התאווה וחפשיות משמאל ובחר בחיים ואהבת הטוב מימין, אך השטן לא ידע מנוחה, ויערוך עלינו מלחמה בימים האלה, ויבוא בתוך הבית אשר הרב ותלמידיו שמה, וימסוך רוח עושים בקרב הבעל־רבותים המתפללים לגרש מקרבם את הרב ותלמידיו ולא יתנוהו לבוא הביתה ללמוד תורה וברוב ערמתו ושפעת תחבולותיו לא נבצר ממנו לברוא טעמים ונמוקים להיות למו לכסות עינים למען לא יאלצו לפרוץ במדת הבושה אשר חננו זרע אברהם, לקרוא קבל עם כי ימאנו ח"ו בתורת... אך טעמים ונמוקים עמם כי הנערים שובבים וישתובבו בבית המדרש ואינם יכולים לעמוד בפניהם, ויהי כאשר נבא השטן את נבואתו וילוו עמו אנשי מספר ויטו שכם אחד לעבדו בלבב שלם, ולעמוד בכל עת לבלי נתן להתלמידים לבוא החדרה, אם בבורח ומנעול אם באופנים זולתם כיד השטן הטובה(?) עליהם. - (א"ה, רשימה משנת התר"ע בערך. לרגלי מעשה שהיה באלו שלא הרשו לילדים ללמוד בביהכ"נ וכפי הנראה לא נגמרה).

פרק עשרים וחמשה

אמונת חכמים

דרגתם של חכמי הדורות

[אוצר החכמה]

א. השנחתו ית' הוא בכל דור על היחידים ששתלן בכל דור להורות חוקיו ומשפטיו לישראל, וכשהן מעמיקין בהלכה, הן בשעה זו כמלאכים ורוח ממרום שורה עליהן, ועל פיהן נקבעו הלכות באישות החמורה ובשבת ובשאר הלכות החמורות.

הדרך לאמונת חכמים

[אוצר החכמה]

ב. שאלת: איך הדרך לאמונת חכמים.

תשובה. אמונת החכמים תלויה באמונת החכמה בכלל. אין חכמה בעולמנו בלתי אם עברה לנו דרך נשמת חכם חי.

אין נגיעה בעולם בעלת כח להטות לב החכם לעוות משפט

ג. יש עוד רעה חולה אשר היצר ילפת בה להניא אמונת חכמים מלב בני אדם, והוא משקל המרמה של הנגיעה. חובת התלמיד להאמין כי אין נגיעה בעולם בעלת כח להטות לב חכם לעוות משפט, כי מגמת החכם לזכות נפשו, ולהתגאל באיזה אשמה, יבאב לנפשו יותר מכל מכה ופצע, ואיך יתכן כי בשביל בצע כסף או לעני חנף, יחבל נפשו לעוות משפט, נוסף לזה כי תכונת האמת היא אצל

חכם תכונת נפשו ושורש מציאותה, וכל אבקת שקר ממנו והלאה, וכן היא אמונת המון ישרים המתאבקים בעפר רגלי חכמים.

אך היצר חתר חתירה תחת כסא הנאמן, לצודד נפשות הנוטות להתחכמות, ומביא להם לימוד שלם מן הגמרא כי הנגיעה היא בעלת כח מכריע לקטנים ולגדולים יחד, לפניה יכרעו גם הנבונים ביותר, גם חסידים ואנשי מעשה, ואין זה גנאי לחכמים אחרי שכן הוחק בטבע אנושי, ואינם יודעים כי לפי ההנחה הזאת מתייתם כל הדור, ואין שופט בארץ, ונתבטלה סנהדריה של הארץ, כי אף אם יסכים האדם על גדלות חכמתו של החכם לא יחייב את נפשו לשמוע אליו אחרי שימצא לתלות את הוראתו באיזה נגיעה, וזה לא יבצר מכל מי שאינו שבע רצון מהוראת החכם, ועל ידי זה קם דור ששופט את שופטיו, וכל איש הישר בעיניו יעשה.

ובכל מקרה רב הערך מתלחשים המתחכמים על נגיעה פלונית שהטתה לב החכם ולפעמים המובהק שבדור — בעמדתו הבלתי נכונה, וכל אורח של העיר ולפעמים אורח של כל הארץ — מתמלאה שוט לשון, קטטות ומריבות, וללא אמונה בחכמים גברו בארץ. — נא"ה. ועיי' עוד לעיל סוף פרק י"ג בדבר האיסור לחשוד ת"ח בנגיעות.

ד. יסוד הדעה הזאת מצאנו בגמרא סנהדרין י"ח ב' אין מושיבין מלך וכהן גדול בעיבור שנה, מלך משום אפסניא, כהן גדול משום צינה, והדין נאמר במלך החסיד שבחסידים, ובכהן גדול כשמעון הצדיק.

ועוד אמרו כתובות ק"ה ב' ר' ישמעאל בר' יוסי דהוה מייתי ליה כל מעלי שבתא כנתא דפירי נא"ה, סל פירות מפרדס של רבי ישמעאל, רש"ן יומא חד אייתי ליה בה' (בשבתא) כו' בהדי דקאזיל ואתי אמר אי בעי טעין וכו' וכן אמרו שם בר' ישמעאל בר אלישע.*

* נא"ה. זה לשון הגמרא שם: ר' ישמעאל בר' יוסי כו' כנתא דפירי אמר ליה מאי שנא האידנא אגב אורחא אייתי ליה למר לא קביל מיניה אמר ליה

שלא לסוג מהוראת דיין אמיתי המוסר נפשו לעומק ההלכה בשל חוסר הבנת ההוראה

ה. מן הקושיים בקבלת המשפט היות הכרעתו המוחלטת איננה מן המושכלות הראשונות ולא מהמונחים הפשוטים, רק בעמל הדיין ושקידת עיונו, והמשפט מסור ללב הדיין מן הדיינים החיים אתנו, ואין הספרים של דיני המשפט אתנו מספיקים להראות גלוי לכל רואה פסק הדין של כל מאורע שלא יוכל המתעקש לנטות ממנו, רק אלה המוסרים נפשם ולבם להבין אמיתתו ימצאוהו אחרי רב השקידה ועוצם עיונם עד שהדיין והדין חד הוא.

וזה מן הגורמים להשטן למצוא כר נרחב להטות לב בעלי הדין ליתן כתף סוררת להדין והדיין ולהוליכו שולל בחלקלקות לאמר כי בנטיית לבו של הדיין לצד אחד הכריע את הדין ולא הבין את המשפט לאישורו, והלא אין ספק שהצדק אתי, אך הדיין לא ירד לעומקו וחסר לו הבנה הראויה למהלך רוחי ומשאת נפשי, וכל משפטו לפי כח הדמיון של בן אדם ובנטייתו הטבעיות, היתכן שנתחייבתי להכנע למשפט מעוות כזה.

ועסקו של השטן ביותר באנשים גדולים המסורים לעסק היראה ותיקון המדות, אשר גבה לבם על הדיין בהעלותם על לבם את תקופת חייהם מנעורם ועד עתה, ואת פרשת גדולתם בחכמת היראה ואת שפעת מעשיהם הטובים וצבא נסיונות אשר עמדו בהם, ורואים עצמם נעלבים להכנע למשפט של דיין רגיל בלי רוממות מיוחדת.

פסילנא לך לדינא אותיב זוזא וקדיינין ליה בהדי דקאזיל ואתי אמר אי בעי טעין הכי ואי בעי טעין הכי אמר תיפח נפשם של מקבלי שוחד ומה אני שלא נטלתי שלי נטלתי כך מקבלי שוחד על אחת כמה וכמה ר' ישמעאל בר אלישע אייתי ליה ההוא גברא ראשית הגז אמר ליה מהיכא את אמר ליה מדוך פלן ומהתם להכא לא הוי כהן למיתבא ליה א"ל דינא אית לי אותיב ליה זוגא (זוג, רש"י) וקדייני ליה בהדי דקאזיל כו' ומה אני כו'.

הסתכל באורייתא וברא עלמא - התורה חייבה כח בשוחד לעזור עיני חכמים

1. ואמנם השוחד ענין מיוחד, והוא כי מקח שוחד הוא מן הגנויות במוחלט, שהתורה תיעבתו, ובעקבו בסוד כחות הנפשות לעור עיני חכמים ולסלק משפט, ובהיות שאמרו* שהסתכל הקב"ה בתורה וברא עולמו, חייבה התורה כח בשוחד לעור ולסלק, ולהזהיר ולברוח ממנה, והנה נוסף על כח נגיעה שהוא ממנהג העולם כפי טבעת בני אדם הוזמן כח טומאה בשוחד לטמטם הלב ולרדם את הבינה, להנעים בפי הדיין לזכות את משחדו, ואחרי שהתורה פסלה לדיין זה לדון בין משחדו לרעהו, הוסיף ממנו גם מחסה החכמה — אשר הוכטח בה תמיד לבלי להכשל בחטא ואשמה — אם יעבור על מה שהזהירה התורה וישב על כסא המשפט בניגוד למצוות התורה.

והנה אין הזהרת השוחד מכלל המשפטים אלא מכלל החוקים, שהרי לא אסרה תורה הוראה לעצמו ואדם רואה טריפה לעצמו, אף אם הוא דל וכל חייו תלויים בו. והוא מורה בחמץ שעבר עליו הפסח אף ברכוש גדול, וכשירות להיתר ואחד הנרגנים ירהר אחריו כי הפסד ממונו הטעתו, הרי זה מן המהרהרים אחר רבם, ואנו בטוחים בחכמים שהנם מורמים מפחיתות כאלה, ולא יחשדו במ אלא קטני הדעת נעדרי בינה אשר לא ידעו ולא יבינו נפש משכיל.

2. ואף במשפט בין איש לרעהו, לא פסלה תורה רק בשוחד שבזמן המשפט, אבל לא אסרה תורה לשפוט את אהובו ואת שנואו, רק שושבינו, ושונאו שלא דיבר עמו ג' ימים לדעת יש אומרים בחושן משפט סי' ז' ס"ז בהגהה ואף שנטיה הטבעית יש במוחלט להטבת אהובו ולרעת שנואו, אך כח טומאת השוחד אין כאן והתורה האמינה בבטחה גמורה

* א"ה, עיי' בזה"ק א"מ"ז, ג"ל"ה, א"ה, ועיין גם בתנחומא בראשית א"ה' ובב"ר א"ב' ובתדא"ר ל"א, ועיין עוד בב"ר ג' ל"ה ובפסחים ס"ח ב'.

פרק עשרים וחמשה / קנג

את החכם הדיין כי יראה נכוחות, ולא יטה לבו לשאיפת טבעו כהרגל שנעשה טבע שני אצל חכם והאמת תמיד נר לרגלו ואור לנתיבתו, וצדקו ישוב משפט.

[אוצר החכמה]

ולא עוד אלא שאמרו במקום פסידא עבד אינש דינא לנפשו, ולא חשדוהו לעוות דינו, ואמרו כבא בתרא נ"ח א' האי דיינא דמתקרי לדין ומפקין מיניה ממונא בדין לאו שמי' דיינ, ולא למדו עליו זכות מפני אונס הנגיעה.

[אחי"ת 1234567]

ח. והנה פסלו חכמים נוגע בעיבור השנה דאיקרי משפט כדאמר ראש השנה כ"ה ב' [נאע"ג דקרא בקידוש החדש כתיב גם עיבור שנה דינו כקה"ח] ויהבינן לי' דיני משפט, וכל זה בכלל חוקי המצוה שהוזהרנו ממקח שוחד, ומהם פסולי דרבנן ומהם מדת חסידות, ומה שאמרו ריב"ז וריב"א שהרגישו בנפשם [ול' הגמ' אמר היינו בלב] קירוב הדעת, היינו קירוב הטבעי של נגיעה, ובגדולים הטבע יותר חזק כלפי שכלם החזק, למען יעמדו על משקל הנסיון ויבחרו בטוב, בטוב בחירתם, שזה פוד בריאת האדם, ואפשר שמדת החסידות הוא גם בסוד היצירה, וכשניתן כח בשוחד לעור, ניתן כח גם בשוחד של מדת חסידות לעור החסיד.

אבל מה גדלה השואה ומה רב החושך, בהתרת החשד בכשרים, במקום דהתורה הכשירתם לדון ולהורות, ובכלל זה כל הנהגת העולם בדברים המתרחשים יום יום. והנה תורת המוסר המחמרת מאד נגד השחתה במדות בני אדם, והמזהרת בלהבי אש שלא להכשל בהטלת דופי בזולתו, אף במחשבה, וכש"כ בדיבור, ואף בדבר אמת, וכש"כ בשקר, ואם זה שמתעולל בו הוא ת"ח הרי זה מבזה ת"ח שהוא בכלל אפיקורוס, [נא"ה, כדאיתא בסנהדרין צ"ט א'] והרי טעות בהלכה מבלה את הכל, אחרי שהלכה פסוקה שאין לך חכם שיעמוד בפני נגיעה, ומה חטא יש כאן אם אנגיד שעיות את המשפט מפני

נגיעתו, הלא זה חק טבעי ולא נגרע כבוד החכם בזה, והנה שפך את היין ושמר את החבית.

ט. ונקח הדוגמא — למען יצטיירו הדברים בלב מתלמד צורה קבועה וקיימת — את ההתאבקות של בני אדם בקבלת רב ופרנס על הציבור, זה פוסל דיינו של זה וזה פוסל דיינו של זה, ומן הראוי שיסמכו כולם על הכרעת גדולי הדור, ואם הכרעת החכם אינה קובעת הדבר מפני הרצון העקשני של עמי הארץ, אפשר לקרוא עליהם שזדונות נעשה להם כשגגות, ואמנם הם מכירים בחטאם, אך לא הורגלו לבטל רצונם מפני הוראות שכליות, אך מה רב ההרס, בעמדה עדינה של המתיימרים ביושר וסגולת הטוב, ולפי גאות לבם יצר טוב שופטם, ומשפטם נושא עליו אופי של מדע, וכאילו דנו על הדבר בישיבה במתון ובכבוד ראש, ואחרי כן הוציאו משפט חרוץ שאין להתחשב עם גדול הדור בזה, שהרי לא גדול הוא מר' ישמעאל בר' יוסי ור' ישמעאל בר אלישע והרי הדבר נוגע אליו, הוא רוצה יותר ברב זה מפני... והנה באה ליצנות אחת ודחתה מאה תוכחות. ועובדים ע"ז במהרה. ועושים את הפלסתר תורה.

וכל זה מפני שלא יסדו את מוסרם בהלכה, ובעלי הלכה ראו שאילה, במה שנאמר בגמ' דר' ישמעאל בר' יוסי ור' ישמעאל בר אלישע קבעו להם דין לדונם, ולכאורה מפני הנגיעה לא היה ראוי שהם יבחרו להם דין, כי ידוע הרבה פעמים בעלי הדין אינם משתוים לפני מי לדון, וברירת דין אפשר שיהי' בו כעין זכות לזה וחוב לזה, וראוי לנוגע להתרחק מלייחד את הדיין, ולמדו מזה כי אין פסול בשביל נגיעה לייחד את הדיינים, וכמבואר ברמ"א שם סימן ז' סעיף ז', וכש"כ שאין חכם הדור נפסל להגיד בבחירת רב בשביל נגיעה וזה בכלל הוראה, והנה נכשלים בעון המר של אמירת לא חטאתי, ומהרסים את יסודי התורה, ומטבע הדברים שבודים נגיעות שלא עלו כלל על לב החכם, ושגגת תלמוד עולה זדון.

להכנע להוראת חכמי הדור גם בשוק החיים

י. השיטה לעשות את התורה לחלקים שונים, הוראה באיסור והיתר חלק אחד, והוראה בשוק החיים חלק שני, להיות נכנעים להוראות חכמי הדור בחלק הראשון ולהשאיר לחופש בחירתם בחלק השני, היא השיטה הישנה של המינים בירידת היהדות באשכנז אשר הדיחו את עם ישראל עד שהתערבו בגוים ולא נשאר לפליטה.

ההפלאה בין הוראת איסור והיתר להוראת הגדרים והגזירות, הפלאה זאת היא גילוי פנים בתורה, ומבזה תלמידי חכמים, ונמנין בין אלו שאין להם חלק לעולם הבא, ונפסלין לעדות.